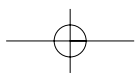
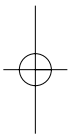

II. KVALITATÍV ÉS KVANTITATÍV ADATGYŰJTÉSI TECHNIKÁK ÖTVÖZÉSE

Teresa San Román

**A megérezéstől a megerősítésig:
a terepmunka az antropológiában***

Erdődi Katalin fordítása

**A kulturális és a szociálintropológia területén felmerülő,
általános módszertani kérdések**

Amennyiben röviden össze kellene foglalnom az olyan kérdésekkel kapcsolatos véleményemet, mint például: a dolgok menete milyen hatással van a szereplőkre?; mivel magyarázhatóak?; milyen okok, megfontolások és érdekek játszanak közre keletkezésükben, illetve abban, hogy minden úgy alakul, ahogy?; hogyan képzelhető el a tudás konstruálódása az antropológia keretében? – nos, akkor abból a felismerésből indulnék ki, hogy lehetetlen annak az empirikus valóságnak a felfogása és megértése, amelyet mindig csupán közvetve érzékelünk. Hiába gondolnánk, hogy a valóságot az elméletek és az értelmezések segítségével jobban megközelíthetjük. Szükségtelen görcsösen ragaszkodnunk a fogalom- és kategória-használatunk minél teljesebb operacionalizálásához, illetve ahhoz, hogy a pontosságot az operacionalizálhatósága alapján, illetve aszerint értelmezzük, hogy miként használható nem egyéni, általános módon.

Másodsorban azt mondanám, hogy a megcáfolhatóság követelménye nem más, mint az „empirikus alapok” (vagyis az egyes állítások, amelyek a tényeket reprezentálják, ám nem maguk a tények) és a magyarázó hipotéziseink állításai

* *De la intuición a la contrastación: el trabajo de campo en Antropología.* A szöveg első változata 1996-ban Zaragozában a *Congreso de Antropólogos Españoles* című konferencián hangozott el, később több szöveggyűjteményben megjelent nyomtatásban; a szöveget a szerző jelen kötet részére jelentősen átdolgozta, ebben a formájában ez az első megjelenés. A „*contrastación*” kifejezésnek nem teljesen egyenértékű megfelelője a magyar „megerősítés” szó. A „*contrastación*” szó szerinti fordítása ellentétpozíció, szembeállítás volna. Ez annyit tesz, hogy a szerző az állítások és a hipotézisek megerősítésén, illetve igazolásán túl, hangsúlyozza annak a szükségességét, hogy állításainkat más körülmények között, más alanyoktól kapott benyomások alapján megfogalmazott feltevésekkel is szembeállítsuk, vagyis törekedjünk arra, hogy a kutatás eredményei nemcsak igazolhatóak, hanem összehasonlíthatóak is legyenek. (*A ford.*)

360 TELEPÜLÉSKUTATÁS – II. KVALITATÍV ÉS KVANTITATÍV ADATGYŰJTÉSI TECHNIKÁK ÖTVÖZÉSE

(legyen ez akár értelmezés, ok-okozati magyarázat, vagy egyéb) között feszülő ellentmondás.

Harmadsorban ragaszkodnék ahhoz a követelményhez, hogy mérlegelnünk kell: a vonatkozó alternatív elméleteket illetően észrevételeink miféle empirikus többlettartalmat hordoznak magukban, és végig kell gondolni, hogy az adott elmélet mit jelent a tudományos kérdésfelvetés szempontjából. Jelen állásfoglalás hangsúlyozza az antropológia – valamint általában a társadalomtudományok – terén születő hipotézisek empirikus megerősítésének szükségességét, illetve módját (idetartozik az ún. spontán kutatás csakúgy, mint a tervezett, amely egyfelől a változást okozó tényezőket, másfelől az antropológiai eljárások alkalmazhatóságát vizsgálja). Továbbá, módszeres elemzésnek kell alávetni az állításainkat, valamint azt, hogy milyen alapon találjuk megbízhatónak a vonatkozó, kiegészítő és feltételezett hipotéziseket. Ki kell emelni az *ad hoc* hipotézisek elutasításának módszertani követelményét. Elemezni kell felvetéseink hasznosságát annak függvényében, hogy az adott elméleti megközelítés keretein belül, milyen – legtgabban értelmezett – módon képes az empirikus adatok előrejelzésére. Végül, de nem utolsósorban, igazolnunk kell az antropológiában rejlő tudományos lehetőséget abban a kontextusban – és azokkal a korlátozó tényezőkkel együtt –, amelyben létjogosult a tudomány. Ez a lehetőség nem hagyja figyelmen kívül az értelmezés jelentőségét, hanem, épp ellenkezőleg, elfogadja azt. Egyedüli feltételként az állítások megerősítését követeli meg – csakúgy, mint más hipotézisek esetén –, noha ebben az esetben a bizonyítás módja eltérő. Beláthatjuk, hogy ez egy józan ész diktálta követelmény – feltéve, ha elutasítjuk, hogy minden értelmezés egyre megy, és készek vagyunk kiválasztani azt, amelyik leginkább megfelel a rendelkezésre álló adatoknak. Majd pedig teszteljük ezt a megfeleltetést, ahelyett hogy egyszerűen elfogadnánk.

A hipotézisek és értelmezések ellenőrzésének módja függ az érvényességi körüktől, vagyis attól, hogy mely területre vonatkoznak. Ennek következtében azt tapasztaljuk, hogy bizonyos esetekben a megerősítés eszköze a kultúrák közötti összehasonlítás módszere lesz, míg más esetekben terepmunka lebonyolítása válik szükségessé. Ez utóbbit végezhetjük adott terepen tesztelés céljával, konkrét terv szerint haladva, vagy ha szükséges, megvalósíthatjuk több szakaszra bontva, az emberek adott csoportjával, vagy egy adott csoport különböző szegmenseivel.

Ha terepmunkához folyamodunk, az antropológia elméleti fejlődése szempontjából alapvetően két olyan területet kell kiemelni, amely vita tárgyát képezi. Egyfelől két olyan, egyaránt legitim elvárást említhetünk, melyek között belső ellentmondás feszül, noha mindkettőnek kívánatos volna eleget tenni. Az egyik az etnográfia által megkövetelt mélység, amely szükségszerűen egyedi és terepspecifikus eredményekhez vezet, a másik pedig a kultúrák összehasonlítása, amely elengedhetetlen az antropológiai elméletek megfogalmazásához, vagyis

ahhoz, hogy a vizsgálódás bármely szintjén az általánosítás eszközével élhesünk, és ezáltal az elméleteket „összehasonlíthatóvá” tegyük, azaz bizonyos közös alapokat teremtsünk.

Ez a specifikus leírásokhoz idomuló, *ad hoc* módon létrehozott kategóriák, és az összehasonlítás céljából, az etnográfiai leírásokban alkalmazott kategóriák közötti ellentmondás lényege (vö. Echeverría 1991). Ebben az értelemben kétféle etnográfiára van szükség, mindkettő kíváncsú volna, azonban számos szempontból összeférhetetlennek bizonyulnak. Célom, hogy a kettő együtt létezessen.

A másik módszertani kérdés újabb választás elé állít bennünket: a nem tervezett, terepmunkából születő etnográfiai kutatást, vagy az előzetesen eltervezett etnográfiai kutatást válasszuk, ahol a kutató tudatosan jár el, tudja, hogy mit keressen a terepen, és emiatt hajlamos figyelmen kívül hagyni a vizsgált kultúrának azon fontos aspektusait, amelyekkel előzetesen nem számolt. Jelen írásban az utóbbival foglalkozom, és azt javaslom, hogy a terepmunkát osszuk fel – mindig az alternatív felvetések legitimitásának és hasznosságának kontextusába ágyazva –, és valósítsuk meg két jól elkülönülő szakaszban.

Két terepmunka – kétféle feladat

A terepmunka első szakasza a leginkább időigényes, és elvileg csak abban az esetben szükséges, ha a kutató és az általa vizsgált embercsoport – kultúrájukat tekintve – annyira távol állnak egymástól, hogy a kutató képtelen helyénvaló hipotéziseket és értelmezéseket kidolgozni. Vagyis nem ismeri azt a kultúrát, illetve a kultúrának azt a konkrét aspektusát, amelyet vizsgálni készül, illetve nem mozog otthonosan abban a társadalmi közegben, amelyben a kutatást le fogja bonyolítani.

LeVine (1970) szükségesnek tartja, hogy úgy ismerjük meg az adott kultúrát, amelyről kutatási tervet próbálunk készíteni, mintha „az ismeretlent derítenénk fel”, és szolgáljon ez a tapasztalat a terv kiindulási pontjául. Úgy vélem, hogy akár egy hagyományos terepmunka résztvevő megfigyeléséből levont következtetéseket is hasznos lehet olyan felvetésekként újrafogalmazni, amelyek megerősítésére a terepmunka második fázisában kerülhet sor. Hasonlóképpen, azokat az állításokat, amelyek a tesztelés során fogalmazódnak meg, a későbbiek során szintén igazolni kell. A képlet igen egyszerű: ahhoz, hogy értelmes hipotézis szülessen, elengedhetetlen az adott kultúra megismerése. Azonban a hipotézisek empirikus bizonyítása, megbízhatóságának mérése, valamint érvényességének meghatározása olyan konkrét feltételrendszer követel meg, amelyet csak utólag lehet tervezni, és amelynek a kezdetihez képest megváltozott körülmények között kell kialakulnia. A kultúra megismerésének és a hipotézi-

362 TELEPÜLÉSKUTATÁS – II. KVALITATÍV ÉS KVANTITATÍV ADATGYŰJTÉSI TECHNIKÁK ÖTVÖZÉSE

sek megszületésének időszakát „első szakasznak” nevezzük, a terv szerinti tesztelés folyamatát pedig „második szakasznak”.

A terepmunka első szakaszának a következőket kell magába foglalnia:

- a kutatásunk témájára – legalábbis a megfigyelésünk konkrét területére, vagy területeire – vonatkozó alapvető statisztikai adatokat;
- a magyarázó (ok-okozati) hipotéziseket, jelentésbeli értelmezéseket, vagy érdekeken, megfontolásokon, indítékokon stb. alapuló értelmezéseket;
- az empirián alapuló általánosításokat;
- a fogalom- és kategóriahasználat kezdeti operacionalizálását;
- az olyan technikák, eszközök, valamint eljárások megismerését, amelyek különösen a vizsgált közeg, népesség, illetve problémátípusok megközelítését szolgálják, és amelyeket a terepmunka során próbára tehetünk;
- amennyiben a fentiek nagy része „túlzott mértékben” idomulna a kultúra-specifikus terephez, és ezáltal ellehetetlenítené az összehasonlítást, az első szakasznak tartalmaznia kell egy rövid eszmefuttatást azokról a releváns fogalmakról és kategóriákról, amelyek az általunk használt antropológiai elméletből merítenek, és arról, hogyan alkalmazzuk őket abban az adott etnográfiai kontextusban, amelyben a kutatást folytatjuk.

Következésképpen, rendelkezésünkre állnak majd, egyfelől a kultúráról kapott benyomások, illetve tapasztalati úton szerzett ismeretek, másfelől pedig olyan másodlagos anyagok és források, amelyeket a kutatás első szakaszában fogunk átdolgozni és összerakni. A későbbiekben a levont konklúziókat, a jelenségek között fennálló kapcsolatokat, az ok-okozati vagy funkcionális magyarázatokat, valamint a jelentésekre vonatkozó felvetéseket elemzésnek vethetjük alá, hogy kiderüljön, helytállóak-e. Ez a megerősítésnek szentelt terepmunka zajlik a kutatás második szakaszában.

Azt követően, hogy megtettük az első lépéseket a kultúra megismerése és megértése felé, és egyúttal levontuk a terepmunka első szakaszából az etnográfiai következtetéseket, olyan elméleti vázlatot kell kidolgozni, amely összefoglalja a terepmunka során megfogalmazódott felvetéseket, és azokat világosan kapcsolja a vonatkozó antropológiai elmülethez, illetve rámutat egyik-másik felvetés alapjául szolgáló elméleti összefüggésekre. Ily módon meg tudjuk ítélni, hogy az egyes hipotézisek és értelmezések milyen mértékben járulnak hozzá a kutatás egészéhez, és el tudjuk dönteni, hogy egyáltalán érdemes-e az igazolásukkal foglalkozni, és hogy melyekkel érdemes egyáltalán tovább dolgozni. Továbbá, olyan módszertani vázlat szükséges, amely megvizsgálja, hogy állításaink helytállóak-e, feltételezéseknek ad hangot, valamint leszámol a követke-

zetlenségekkel. Meghatározza, hogy mely elvek alapján kapcsolódjanak a hipotézisek az adatokhoz, megköveteli a fogalmak és kategóriák pontos definiálását, valamint meghatározza a megfelelés szabályait, illetve az operacionalizálás szintjeit, amelyeket fokozatosan összhangba kell hozni azzal a döntéssel, hogy mely adatok szükségesek a rendelkezésre álló hipotézisek és értelmezések „kemény” teszteléséhez. Végül, a technikai vázlatban kell kiválasztani, hogy az állítások empirikus megerősítése szempontjából mely technikák a legmegfelelőbbek. A kiválasztás aszerint történik, hogy az egyes technikák milyen mértékben felelnek meg a kutatás célkitűzéseinek, a javasolt gondolatmenetek tartalmának, a teszteléshez szükséges adattípusoknak, valamint a népesség általános jellemzőinek. Kizárólag ezt követően van értelme annak, hogy a megközelítés kategóriáinak, szakaszainak, mintáinak és módszereinek, valamint a vázlatban meghatározott egyéb technikai követelményeknek a pontosítására törekedjünk. Távolról sem ez a kutatás lényege. Nem egyebek ezek, mint a tudományos ismereteket létrehozó folyamatok összessége szempontjából, kifejezetten az állításaink megerősítése céljával kiválasztott és létrehozott eszközök illetve eljárások.

Amikor az első szakaszból a másodikba lépünk, az általunk készített elméleti, módszertani és technikai vázlat szolgálhat útmutatóul, amennyiben a lehető legszigorúbb vizsgálatnak próbáljuk meg alávetni igazolni kívánt feltevéseinket, valamint megkísérreljük, amennyire csak lehet, minden tesztelés alkalmával körülhatárolni azt a területet, amelyre az állításainkból nyert általánosítások vonatkoznak. A második szakaszban ismételten óvakodnunk kell attól, hogy a megerősítést részrehajló módon végezzük, vagyis a megcáfolhatóság azon kritériumait kell előnyben részesítenünk, amelyek rámutathatnak általánosításaink hiányosságaira, illetve korlátaira. Éppen emiatt gondolom, hogy jelentős különbséget kell tennünk aközött, ahogy a terepmunka két szakaszát – az elsőt, amely során megismerjük az adott kultúrát, és megfogalmazzuk hipotéziseinket, valamint a másodikat, amelyben állításainkat igazolni próbáljuk – megközelítjük. Amikor a megerősítést szolgáló terepmunkával állunk szemben, úgy vélem, gyümölcsözőnek bizonyulhat, ha a felhasznált technikák terén drasztikus váltást hajtunk végre. Ugyanilyen kulcsfontosságúnak tartom, hogy az általunk vizsgált területet illetően megfigyelésünket kiszélesítsük, illetve változatosabbá tegyük. A megelőlegezett (megerősítésre váró) feltevéseink tehát vagy egy konkrét és spontán tudásból táplálkoznak (ez történik, amikor a terepmunkát abban a közösségben végezzük, ahonnan származunk¹), vagy a már említett, előzetes terepmunka lebonyolításából, amely elősegíti azt, hogy egy ez idáig ismeretlen

¹ Ebben az esetben fennáll a veszély, hogy azt feltételezzük: képesek vagyunk társadalmunk bármely kollektivitását, illetve a társadalmunkban kialakult bármely helyzetet megérteni, noha ez távolról sem igaz. Ebből kifolyólag mindig elővigyázatosan kell eljárunk.

364 TELEPÜLÉSKUTATÁS – II. KVALITATÍV ÉS KVANTITATÍV ADATGYŰJTÉSI TECHNIKÁK ÖTVÖZÉSE

kultúra megismerése során bizonyos okokat, indítékokat, érdekeket és jelentéseket fedezzünk fel. Mindkét esetben ezek az előzetes ismeretek járulnak hozzá a későbbiek során megerősített tudás létrehozásához – legyen szó akár olyan hipotézisekről, amelyek a terepmunka első szakaszában fogalmazódnak meg, olyan kortárs antropológiai elméletekről, amelyekre a kutatásunkban támaszkodunk, vagy olyan hipotézisekről, amelyek annyira általánosak, hogy kevés kivétellel, általában érvényesek valamely problémára, amelyet adott kulturális közegben vizsgálunk. Ilyen például az asszimilálódás, a szétszóródás (...) problémája, a családok szerveződésének, a hatalomgyakorlás, illetve az egyenlőtlenség alapjainak problematikája.

A fentieket összegezve, a kutatási tervnek egyfelől a hagyományos etnográfia mintájára elképzelt, kezdeti terepmunkára kell támaszkodnia, amely hosszabb időt vesz igénybe a hipotézisek (és, hangsúlyozom: az értelmezések), valamint a vonatkozó etnográfiai kategóriák kialakítása miatt. Másfelől pedig, a terepmunka másik típusára támaszkodjon, amely gyakran az előző folytatásának tekinthető, és feladata, hogy a megfogalmazott feltételezéseinket megerősítse. A megerősítés menete a következő: először is le kell szögezni olyan alaptételeket, mint hogy az egyetlen helyen végzett terepmunka felhasználható különböző hipotézisek tesztelésére, azonban, ha általánosabb érvényű hipotézisekről van szó, önmagában nem elegendő ahhoz, hogy bármelyiket is kielégítően igazolni tudja. Továbbá, feltételként szabhatjuk az összefüggések közötti szabályszerűségek megcáfolásának kritériumát, illetve hogy az összehasonlítás érdekében sokféleségre és változatosságra kell törekednünk. Hasonló módon szükség van arra, hogy olyan indikátorokat alkalmazzunk, amelyek eleget tesznek minden olyan változónak, amelyre okfejtésünkben utalunk. Hangsúlyozom, hogy az állításainkkal versengő hipotézisekkel és értelmezésekkel kell dolgoznunk, kivéve, ha egyértelműen meggyőzőnek találjuk a bennük foglalt empirikus tartalom felsőbbrendűségét, és elfogadjuk, hogy több tényről adnak számot.

Legyen szó akár a terepmunka első vagy második fázisáról, bizonyos nehézségekkel illetve problémákkal szembesülhetünk; ezek közül szeretnék néhányat röviden megemlíteni.

Először is szeretném leszögezni, hogy a terepmunka első szakasza alatt azt értem, amikor a néprajzkutató az antropológiában bevett résztvevő megfigyelés hagyományos módszerével ismer meg egy általa kevéssé ismert népcsoportot. Logikus módon ebben segíthetik őt más, olyan technikák, amelyek a kutatásnak ebben a szakaszában felhasználhatóak. A résztvevő megfigyelés elengedhetetlen, függetlenül attól, hogy nem elégséges. Ez a hagyományos terepmunka egyik módszertani megfontolása, amely arra a tapasztalatra épít, miszerint annyi időt kell eltölteni a terepen, amennyit a tanulmányozott ismeretlen helyzet megkíván. Nyilván ezzel nem arra célzok, hogy a terepmunkának tíz évig kell tartania.

Azonban nem tagadom, hogy szkeptikus vagyok az olyan terepmunkákkal kapcsolatban, amelyek hat hónapig tartanak, vagy csak a hétvégékre terjednek ki, mivel ennyi idő alatt egyszerűen képtelenség egy kultúrát vagy a társadalom egy szegmensét megismerni. Az első szakaszban rendkívül hasznosnak és adekvátnak bizonyul a résztvevő megfigyelés technikája, amely kontextusba ágyazza a többi technikát, és amelyből alapvetően intuitív jellegű, előzetes következtetéseket lehet levonni, a tapasztalatainkat formáló egyedi állításokból kiindulva pedig általánosíthatunk. Itt nem csupán arra gondolok, hogy ezeket az általánosításokat szükséges más adatokkal összevetni (erre a második szakaszban kerül sor, amikor újrakezdjük a terepmunkát, ebben az esetben ugyanazon népcsoport más tagjaival, illetve más körülmények között), hanem arra, hogy elegendő időt kell eltöltenünk a terepen ahhoz, hogy otthonos mozogjunk benne, hogy megadjuk magunknak a lehetőséget, hogy „történjen velünk valami” illetve, hogy egyáltalában „történjen bármi”. Mind a megfigyelés, mind a tapasztalatszerzés időigényes folyamat, ahogy az is, amíg a képzeletünkben feldolgozzuk az élményt, amely a későbbi megerősítés feladatköre. Túlságosan megszoktuk már (én is), hogy képzelődünk és írunk. A „kemény” tudományok területén bármely, legcsekélyebb jelentőséggel bíró általánosítás is egész csapatok többéves munkájába kerül. Megmagyarázhatatlan, hogy a társadalomtudományok terén miért vált bevett gyakorlattá, hogy egy elfogadható kérdésfelvetés megfogalmazása után máris a kötetyszerkesztésre ugrunk, különösebb habozás nélkül, míg ellentmondásos módon egy felsőbbrendű látszatkomplexitással védekezünk, vagy sajnálkozunk, hogy az eredmények tesztelése milyen nehézségekkel jár. Mindenek arra kellene készítenie minket, hogy nyugodtan folytassuk a vizsgálódást, ehelyett viszont rendszeresen irodalmat gyártunk. Szépet, figyelemre méltót, de mégiscsak irodalmat. Ugyanolyan figyelemre méltót, mint a néprajz.

Az antropológiai terepmunka: kontextus, jelentés és megbízhatóság

A hosszan tartó terepmunka, az antropológia és más társadalomtudományok területén rendelkezésre álló technikákkal felvértelve a diszciplína egyik jelentős hozzájárulása a tudományhoz, amennyiben nem tekintjük általános érvényűnek az induktív következtetéseket, és megfelelően teszteljük a felmerülő ötleteket. Meglátásom szerint a terepmunka legjelentősebb mértékben a módszertant termékenyíti meg, mivel lényege abban ragadható meg, hogy közvetlen és megbízható módon teszi lehetővé a megértést illetve a kapcsolatteremtést, garantálja a minőségi adatokat, és előtérbe helyezi a megbízhatóságot, valamint a pontosságot. Más társadalomtudományok az adatkezelés technikái terén élveznek előnyt.

366 TELEPÜLÉSKUTATÁS – II. KVALITATÍV ÉS KVANTITATÍV ADATGYŰJTÉSI TECHNIKÁK ÖTVÖZÉSE

Kétségkívül ilyen terület a szociológia és a pszichológia. Az antropológia azonban egy hagyományosan páratlan módszert kínál ezeknek az elemezni kívánt adatoknak a megszerzésére. Olyannyira, hogy más tudományágak – egyre inkább – kezdik alkalmazni az információszerzés ezen eljárásait. A klasszikus antropológia régi módszereit idézi, amikor a történészek „elbeszélte történelemről”, a szociológusok „részrtvevő megfigyelésről”, a pszichológusok pedig „kulturális kontextusba ágyazásról” beszélnek. Ezek kiváló módszerek, feltéve, hogy nem ugrunk fejest a mélybe, ami annyit tesz, hogy a minőségi adatokból kiindulva, mindjárt általánosítani akarunk az elemzés valamennyi szintjén. Egy ilyen pozitívista ugrást egyöntetűen elutasítana az antropológus-társadalom.

Nem igaz, hogy a megerősítés, amelyre a terepmunka második, tervezett szakaszában kerül sor, nem foglal magában kísérletezést. Nyilván nem laboratóriumi körülmények között történő tesztelésről van itt szó. A spontán változtathatóságra támaszkodó megerősítés mindazonáltal helyt ad a kétségtelenül értékesnek bizonyuló kísérletezésnek, legyen szó az általunk magyarázónak vélt változók eltérő megjelenési formáinak kutatásáról különböző történelmi korokban, illetve eltérő társadalmi-kulturális körülmények között. Mindkét esetben összehasonlításról van szó – hiszen ez az alapja annak, hogy bármely tudományterületen bármilyen típusú elméletet megalkossunk. Hosszú időn át ez jelentett problémát bizonyos szociológusok, illetve antropológusok számára, akik – mivel sem történelmi, sem kultúrák közötti összehasonlítást nem végeztek – nem tehettek mást, mint hogy megpróbálták azt a konkrét helyzetet általánosítani, amelyet megéltek vagy megfigyeltek. Ezért gyakran felrötták nekik a történetiség hiányát, azonban csak ritkán, és leginkább az utóbbi időkben vádolják őket a másik alapvető hiányossággal, amely óhatatlanul „kultúra-kötött” (*culture-bond*) eredményekhez vezet. Ez a probléma annak a kettős helyzetnek az eredménye, hogy egyfelől a társadalomtudományok terén az elméletalkotást etnocentrikus szemléletmód határozza meg, másfelől a történelem terén az összehasonlítás kizárólagos módszere az időbeli összehasonlítás, feltéve, ha a saját gyökereinkről, múltunkról van szó. Olyan ez, mintha önmagunkat kizárólag saját felmenőinkkel lennénk hajlandóak összehasonlítani. Épp ellenkezőleg, az összehasonlítás mindkét fent említett formája lehetséges és kívánatos.

Végző soron, a statisztikai módszereket nem tekinthetjük egyetlen tudományterület örökségének sem, függetlenül attól, hogy használatuk bizonyos területeken elterjedtebb, mint máshol. A statisztikai módszerek az antropológia terén, jelentős megkötések ellenére, rendkívül hasznos eszköztárnak bizonyulnak a terepmunka mindkét szakaszában, kiváltképp a másodikban. Alkalmazásuk minden esetben elengedhetetlen szerepet játszik abban, hogy az egyes állítások általánosításának korlátokat szabjunk, legyen szó akár etnográfiai kutatásról, vagy általában véve összehasonlító tanulmányokról, amelyek kulturális átmeneteket,

történelmi vagy egyidejű folyamatokat vizsgálunk, egyetlen népcsoport különböző szegmenseiben, illetve különböző népcsoportokban. A statisztikai módszerek által képviselt értéket azonban minden esetben alá kell rendelni a feldolgozott információ minőségének, illetve megbízhatóságának. Érdekes észben tartani, hogy egy szám mögött adatok állnak. Amennyiben ezek az adatok megbízhatatlanok, a feldolgozásukat szolgáló statisztikai apparátus sem ér semmit. Az adatkezelés statisztikai technikái és a statisztikai elemzés – amelyek a terepmunka első szakaszában született hipotézisek megalkotását szolgálják, és amennyire csak lehetséges, a résztvevő megfigyelésre támaszkodnak, valamint rendkívül változatos eszköztár alkalmazásával (amelyek jóval túlmutatnak a kérdőíven) elősegítik a kontextusba ágyazást – semmilyen szinten nem teszik lehetővé az általános érvényű kijelentések igazolását, viszont annál inkább megerősítik, hogy melyek a valószínűsíthető tendenciák. Ami a terepmunka első szakaszát, a kultúráról vagy az ismeretlen közegről kapott első benyomásokat illeti, a statisztika használata kizárólag a kvantitatív jellegű, egyedi állításokra korlátozódik, amelyek kizárólag a megfigyelés terepspecifikus közegére vonatkoznak. Ennél fogva a statisztika nem képes az állítások megerősítésére – ahogy a többi technikai eszköz sem –, azonban értékesnél értékesebb megérzésekkel, különben fel sem merülő ötletekkel járulhat hozzá a kutatáshoz, amelyeket a későbbiek során nyilvánvalóan igazolnunk kell. Jelentősége a megerősítés terén abban a módszertani eljárásban gyökerezik, amely a terepmunka második szakaszában a statisztikai módszerek használatát részesíti előnyben.

Meglátásom szerint nem összeférhetetlen az általánosítás a mélyreható tanulmányozással, nem feszül feloldhatatlan ellentét egyfelől a minőség és a megcáfolhatóság, másfelől a minőség és a statisztika között, az intenzív és az extenzív (átfogó) technikák között, magyarul a kvantitatív és a kvalitatív elemzés között. Ami a kultúra tanulmányozását illeti, a terepmunka két szakaszában bevezetett etnográfiai megközelítés lehetővé teszi, hogy a látszólag egymást kizáró lehetőségeket újrarendezzük, és mindegyik a számára megfelelő és előnyös helyre kerüljön a kutatásban, feltéve, hogy a felfedezés és a megerősítés integrált megközelítéséről van szó. Ez annyit tesz, hogy a terepmunka első szakasza arra irányul majd, hogy a kutató a tanulmányozni kívánt kultúrát megismerje, lehetővé teszi, hogy a kultúrához és közvetítőihez kellő empátiával közelítsen, és elsősorban a mélyreható vizsgálódást, a megértést, az intenzív technikák alkalmazását, a megfigyelésből nyert adatok és információ minőségét és megbízhatóságát helyezi előtérbe. Fő célja azonban, hogy felvetéseket fogalmazzon meg: olyan állításokat, amelyek egy népcsoportban tapasztalt kulturális jelenségeket írnak le, értelmeznek és magyaráznak, olyan jelenségeket, amelyeket egyébként a legritkább esetben nyílik alkalmunk megismerni, valamint olyan gondolatokat, amelyek adott esetben túlmutatnak az etnográfia keretein. A terepmunka máso-

368 TELEPÜLÉSKUTATÁS – II. KVALITATÍV ÉS KVANTITATÍV ADATGYŰJTÉSI TECHNIKÁK ÖTVÖZÉSE

dik szakaszában a fő feladat ezeknek az állításoknak és felvetéseknek tesztelése, ellenőrzése, megerősítése. Mind módszertani, mind technikai szempontból el kell dönteni, hogy ezek közül az előzetesen kialakított nézetek közül melyek azok, amelyeket elfogadhatónak találunk, melyeket utasítunk el, illetve melyeket tudjuk csak részben felhasználni. Ennélfogva más terepekre is ki kell terjeszteni a megfigyelést, valamint a vizsgált népcsoportban (vagy népcsoportokban) új alanyokat kell keresni, és arra kell összpontosítani, hogy „belőjük” azt, hogy milyen szinten találjuk megfelelőnek vagy nem megfelelőnek az egyes általánosításokat és állításokat, illetve ezek milyen területre korlátozódnak. Ezért ebben a szakaszban az intenzívvel szemben az átfogó technikákon, a mélyreható tanulmányozással szemben a helytálló általánosításokon van a hangsúly. Ahogyan a legintenzívebb és legkvalitatívabb kutatás eredményei sem általánosíthatók semmilyen szinten, ha nem vetjük alá széles körű vizsgálatnak azt a területet, amelyre vonatkoznak, ugyanígy a legátfogóbb és legkvantitatívabb tanulmány sem képvisel értéket, ha nincs abba a kontextusba ágyazva, amelyben értelmezni lehet, illetve ha nem ügyel arra, hogy megbízhatóak legyenek azok a megfigyelések és információk, amelyeket olyan magas szinten képes feldolgozni. Ebből kifolyólag úgy vélem, hogy míg a terepmunka első szakaszában kiegészítő, kíváncsi és néha elengedhetetlen szerepet játszanak az átfogó technikák, valamint a statisztikai eljárások. Azonban amikor azt vizsgáljuk, hogy mely szinten általánosíthatóak az állításaink, akkor az extenzív technikákat minden esetben szigorúan kötelező alátámasztani azzal, hogy odafigyelünk az adatok minőségére, a kategória- és fogalomhasználatunk pontosságára, illetve hogy a kontextusra és a jelentésre összpontosítunk. Mindez nem feltétlenül hosszabbítja meg a kutatómunkát. Eleve hosszabb időt vesz igénybe, ha a megbízhatóságra törekszünk. Egyszerűen olyan módszertani megközelítést alkalmazunk, amely rendszerezi és lehetővé teszi a megerősítést, valamint ezt megfellelteti az adatok minőségének megőrzésével.

Mindent összevetve ezért tartom szükségesnek a terepmunka két szakaszra bontását. Az alábbiakban egy olyan etnográfus kutatótól idéznék néhány sort, aki végtelen óvatossággal járt el magával az információval, illetve annak átadásával kapcsolatosan. Az antropológiai módszer tárgyalásakor Dupire (1970) azt írja:

„(...) az egyetlen alkalommal végzett kutatás nem tekinthető megfelelő módszernek, hanem ismétlődő megfigyelést lenne célszerű végezni, még ha ez a gyakorlat nem is túl gyakori az etnológusok között. Egy kis csoport esetében a torzítások veszélye ugyan csökken, ha a megfigyelő elég közel kerülhetett a tagjaihoz, de ilyenkor a merítés túl kicsi, nem reprezentatív az egész társadalomra nézve; és fordítva, egy demográfiai jellegű statisztikai felmérés eredményei kétségesek, ha nincsenek meg az ellenőrzés megfelelő eszközei.”

Dupire amellet érvel, hogy több ízben vissza kell térni arra a helyre, ahol kutatásunkat folytatjuk, azonban a látogatások között hosszú szüneteket kell tartani. Annak kapcsán, hogy ugyanazon a helyen különböző időpontokban célszerű ugyanazt a kérdéskört vizsgálni, azt írja:

„Ebben társadalomban, ahol a válás valóban gyakori [ez volt Dupire kutatási kérdése – T. S. R.], a témával kapcsolatos válaszok érzékelhetően vagy őszinték, vagy őszintétlenek voltak. A múltbeli eseményekre vonatkozó kérdések ráadásul túlságosan személyes jellegűek is voltak ahhoz, hogy objektív válaszokat várhattunk volna; például a férfiak válaszmegtagadása mögött az is rejtőzhetett, hogy elhagyta a feleségét, és vice versa.”

Dupire fenti példája remekül szemlélteti, hogy miként torzulhatnak az adatok egyfelől, ha a kutató nem tanúsít kellő elhivatottságot a téma iránt, másfelől pedig, ha elmarad az információk összevetése, „szembesítése”. Eltekintve az indukción alapuló okfejtéstől, amely Dupire módszerének lényege – amelyet a terepmunkának a már említett későbbi, tervezett szakaszával váltanék ki, amely kifejezetten a tesztelést szolgálja –, meglátásainak tagadhatatlan értéke, hogy rávilágít arra, milyen nagy jelentőséggel bírnak a kis csoportok esetében alkalmazott statisztikai eljárások, valamint a hosszú távon és különböző időpontokban végzett résztvevő megfigyelések.

Álláspontomat tehát úgy foglalnám össze, hogy mindkét módszert alkalmazni kell, egyrészt ugyanazokra az alanyokra, illetve ugyanazon népcsoportból másokra is, másrészt pedig ugyanazokra a problémákra. Nem elegendő, mondjuk, öt év múlva visszatérni a terepre. Továbbá, szükségesnek tartom az általánosítások szélesebb skálán történő vizsgálatát és megerősítését. A Dupire által az adatok minőségét és megbízhatóságát illetően tanúsított óvatosság hozzájárult ahhoz, hogy az antropológiai terepmunka a tudományos kutatás értékes eszközévé váljon. A mi feladatunk nem az, hogy elvegyünk belőle, hanem az, hogy hozzáadjunk.

IRODALOM

- DUPIRE, MARGUERITE 1970: *Organisation sociale des peul. Étude d'ethnographie comparée*. Paris: Librairie Plon.
- ECHEVERRÍA, GONZALEZ A. 1991: *Etnografía y Comparación*. Barcelona: Editions Bellaterra. Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- LEVINE, R. A. (1970) 1973: Research Design in Anthropological Fieldwork. In: Raoul Narroll és Ronald Cohen (szerk.): *Handbook of Method in Cultural Anthropology*. New York: Columbia University Press.

